

De wolven namen alles mee

Simon Goodman

DE WOLVEN

NAMEN

ALLES MEE

**Op zoek naar de door de nazi's geroofde
kunstverzameling van mijn familie**

UIT HET ENGELS VERTAALD DOOR PAUL HEIJMAN

MEULENHOF

ISBN 978-90-290-9111-4

ISBN 978-94-6092-576-4 (e-boek)

NUR 680

Oorspronkelijke titel: *The Orpheus Clock*

Oorspronkelijke uitgever: Scribner, an imprint of Simon & Schuster, Inc.

Vertaling: Paul Heijman

Omslagontwerp: Mijke Wondergem

Omslagbeeld: © Simon Goodman

Zetwerk: Steven Boland

© 2015 Simon Goodman

Nederlandstalige uitgave © 2015 Meulenhoff Boekery bv, Amsterdam

All rights reserved, including the right of reproduction in whole or in part in any form.

This edition published by arrangement with the original publisher, Scribner, a division of Simon & Schuster, Inc., New York

Niets uit deze uitgave mag openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotokopie, internet of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor mijn liefste May, die me voortdurend heeft bijgestaan

In liefdevolle herinnering aan Fritz, Louise en Bernard

‘Het leven is oneindig veel merkwaardiger dan de menselijke geest kan bedenken. We schieten schromelijk tekort bij het bedenken van dingen die in de werkelijkheid van alledag heel gewoon zijn. Konden we maar hand in hand door dat raam naar buiten vliegen, boven deze prachtige stad zweven, voorzichtig de daken optillen en naar binnen gluren naar de vreemde zaken die daar plaatsvinden, de merkwaardige toevalligheden, de plannenmakerijen, de misverstanden, de prachtige aaneenschakelingen van voorvallen die door de generaties heen werken en de meest bizarre gevolgen hebben, dan zou dat maken dat alle fictie, met haar conventies en voorspelbare gevolgtrekkingen, uitermate triviaal en onvruchtbaar is.’

– sir Arthur Conan Doyle

Inhoud

Deel I: Het fundament		
1	Mijn vaders oude dozen	13
2	De vorige generaties	29
3	Fritz en Louise: huwelijk, oorlog en een nieuw bestaan	57
4	Nederland en Bosbeek: het interbellum	79
5	De kortstondige vrede	105
Deel II: Verwoesting		
6	De wolven voor de deur	127
7	Theresienstadt	151
8	Bernard	175
Deel III: Herstel		
9	Uit de as herrezen	195
10	Op zoek naar Degas	215
11	Renoir en Botticelli	239
12	Terugkeer naar Nederland	253
13	Zonde en zinnelijkheid	275
14	Portret van een jonge man	293
15	De vloek wordt opgeheven: de Orpheus-klok	313
16	Naschrift: bij nader inzien	337

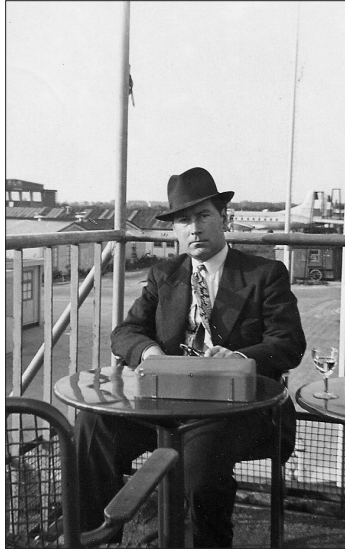
Dankwoord	343
Appendix I: stamboom van de familie Gutmann	346
Appendix II: Teruggegeven kunst	348
Bibliografie	353
Fotoverantwoording	355
Register	357

DEEL I

HET FUNDAMENT

1

Mijn vaders oude dozen

Mijn vader met zijn schrijfmachine tussen twee vluchten (1948).

Het waren doodgewone dozen, van die beschimmelde, ingezakte kartonnen gevallen die onder het stof in miljoenen kelders en op miljoenen zolders staan. Ze waren, uitgerekend vanuit Duitsland, in het najaar van 1994 in het zonnige huis van mijn broer op een heuvel in Los Angeles beland, de laatste afgeleefde restanten van de nalatenschap van mijn overleden vader.

Onze vader, Bernard Goodman, was enkele maanden ervoor overleden in Venetië, op de dag na zijn tachtigste verjaardag, tijdens het zwemmen in de Adriatische Zee. De avond ervoor had hij genoten van een super-de-luxe diner in Harry's Bar. Cipriani, de eigenaar, had een fles grappa voor mijn vader neergezet, 'van het huis'. In zijn studententijd in Cambridge was mijn vader opgefallen door zijn sportprestaties en hij was zijn hele verdere leven licha-

melijk in goede conditie gebleven – het leven had niet zijn lichaam gebroken – en voor zijn leeftijd was hij een enthousiast zwemmer. Volgens de autoriteiten had hij kennelijk een hersenbloeding of een hartaanval gehad en in het water het bewustzijn verloren. Toen Eva, al vele jaren zijn levensgezellin, aan de oever had staan schreeuwen en wuiven, waren de strandwachten het water in gesprongen om hem eruit te halen, maar het was te laat geweest. De officiële lezing was dood door verdrinking.

Zijn dood was onverwacht en enigszins ongewoon: mannen van tachtig sterven niet vaak tijdens het zwemmen in zee. Maar misschien klopte het wel. Onze vader had een ongewoon en onverwacht leven geleid.

We regelden dat hij in een bos buiten Tübingen in Duitsland werd begraven, en via een reeks rechtszaken en advocaten wikkelden ik zijn financiële zaken af, die helaas niet veel voorstelden. Ten tijde van zijn dood wist hij zijn stand op te houden, dat wil zeggen dat zijn levensomstandigheden best aangenaam waren maar, naar we vagelijk vermoedden, niet te vergelijken met die waarin hij was opgegroeid.

Toen kwamen de dozen, stampvol met de papieren en documenten die onze vader gedurende een halve eeuw met uiterste zorg had bewaard. Mijn broer Nick en ik waren nieuwsgierig, maar hadden niet echt een idee van wat we zouden aantreffen, en ik begon de dozen te doorzoeken, scheurde de verzendetiketten kapot – in het Duits, de taal die mijn vader had gezworen nooit meer te zullen spreken – en legde de broze inhoud in wankele stapeltjes op Nicks eettafel.

Er waren bundels vergeelde aantekeningen in mijn vaders handschrift en vage doorslagen van brieven die hij uit zijn antieke schrijfmachine had gehamerd. Er waren stapels overheidsdocumenten in het Engels, Nederlands, Frans, Duits, Italiaans en Tsjechisch – met uitzondering van het Tsjechisch beheerste hij al die talen –, gesierd door briefhoofden met wapens en verder officiële stempels en zegels.

Er zaten lang vergeten reçu's en verkoopbewijzen bij, en verlopen, zwart-en-gouden Britse paspoorten waarvan de bladzijden helemaal vol stonden met toegangs- en vertrekstempels. Voor moderne ogen waren de vooroorlogse Duitse stempels schokkend met

de nazi-adelaar die de swastika vasthield. Er was een aantal stukgelezen oude kunstcatalogi, wat verbleekte museumbrochures, en een blanco envelop met drie zwart-witte negatieven, van die ouderwetse van ongeveer tien bij vijftien centimeter, van schilderijen die ik niet specifiek herkende maar die me van Franse impressionisten leken te zijn. De stapels werden hoger, en nog hoger.

De papieren gaven geen blijk van lang verborgen geheimen, geen belofte van dramatische openbaringen, en zeker geen ingrijpende. Wel werden er, toen we nauwkeuriger keken, bepaalde zaken duidelijk.

De kunstverzameling die, zo begrepen we, ooit eigendom was geweest van de ouders van onze vader, mensen die wij nooit hadden gezien, had bestaan uit werken van enkele grote schilders, oude en nieuwe: Degas, Renoir, Botticelli, Memling, Cranach, Guardi. Er waren ook inventarislijsten met onschatbare gouden en zilveren renaissancesculpturen, kostbare gobelins en Lodewijk XV-meubelen, en verder nog een kopie van een oude, verkreukelde aantekening van mijn grootvader waarin de locatie van bepaalde kunstwerken werd beschreven, ondertekend met de P van 'Papi'.

Merkwaardig, en achteraf gezien onineus, waren tussen die papieren en soms op de papieren zelf, verwijzingen naar enkelen van de meest infame figuren uit de geschiedenis: Adolf Hitler, Reichsmarschall Göring, Heinrich Himmler, Martin Bormann, nazifilosoof Alfred Rosenberg – en naar monumenten die aan hen waren gewijd: het geplande Führermuseum in de Oostenrijkse stad Linz, en het landgoed van de Reichsmarschall in Carinhall. Daarmee verbonden waren namen die ik niet kende, maar die op een of andere manier sinister klonken: Haberstock en Hofer, Böhler en Plietzsch en Miedl.

In de stapeltjes papieren van mijn vader, stapeltjes die al begonnen om te vallen en als gletsjers over de tafel van mijn broer uitwaai-erden, zaten verwijzingen naar Theresienstadt, het 'modelconcentratiekamp' van de nazi's, en naar de gaskamers van Auschwitz. Er waren verwijzingen naar de bezetting van Nederland, de ss en de Gestapo, het Franse verzet en de Amerikaanse spionagedienst in de Tweede Wereldoorlog, de oss, naar Scotland Yard en Interpol. Daarna kwamen de memo's van verscheidene naoorlogse 'restitu-

tiekantoren' in West-Duitsland, Frankrijk en Nederland, gevolgd door aantekeningen betreffende corrupte Zwitserse kunsthandelaars, spionnen en collaborateurs, verzamelingen kostbare kunstwerken opgeslagen in Parijse pakhuizen en Oostenrijkse zoutmijnen, en nog veel meer.

De papieren waren verwarrend, geheimzinnig en raadselachtig. Het leek allemaal, zo besepte ik, heel erg op de man die ze had verzameld.

Hij was niet altijd zo geweest. Als jongetje dat na de oorlog in Londen opgroeide, herinner ik me hem als wellicht op zijn Brits enigszins gereserveerd, maar heel goed in staat tot het uiten van affectieve gevoelens. Een van mijn eerste herinneringen is dat mijn vader me op zijn schouders zette – wat waarschijnlijk niet zonder pijn ging door zijn oorlogsverwondingen, realiseer ik me nu – zodat ik goed zicht had op de begrafenisstoet van George V, die een paar dagen voor mijn vierde verjaardag was overleden. Vanuit dat verheven standpunt leek mijn vader me reusachtig groot, wat niet klopte, en verschrikkelijk sterk, wat wel klopte.

Ik herinner me ook dat het geheel, ondanks het plechtige karakter van de gelegenheid en de onontkoombaar grijze Londense hemel, voor mij iets magisch had: de bepluimde helmen van de Life Guards, de kist van de koning onder de koninklijke vlag versierd met de kroonjuwelen op een affuit, voortgetrokken door een klepkloppend span Windsor Greys, de ene na de andere strakke rij marcherende soldaten en de cavalerie in begrafenispas uit alle verre streken die ooit deel hadden uitgemaakt van het Britse Rijk. Bij een kleine jongen veroorzaakte het beeld van de kist van een oorlogskoning, de laatste keizer van India, geen gevoel van oorlogstrategie, geen gevoel van verlies, verlies van levens, van waardevolle voorwerpen, van onschuld. Het was gewoon schitterend om te zien.

In materiële zin was de oorlog nooit ver weg. Nick en ik trokken ons niets aan van de waarschuwingen van onze ouders en konden de verleiding niet weerstaan om de talloze gebombardeerde plekken in het ook tien jaar na de oorlog nog geschonden Londen te verkennen, veel te grote uniformen uit de legerdump aan te trekken en Tommy-helmen op onze te kleine hoofden te laten wiebelen.